

*Гроза Андрій Андрійович, Шор Анастасія Максимівна,
студенти 4-го курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільного права Кривенко Ю. В.*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Питання щодо напрямку та розвитку чинного законодавства у сфері притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності завжди було і залишається актуальним у теорії цивільного права. Проблематика зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої особами, які не досягли повноліття є однією із найбільш обговорюваних серед учених-цивілістів різних періодів [4, с. 127]. Разом з тим, практика застосування відповідних норм цивільного законодавства породила низку питань щодо особливостей відшкодування шкоди, завданої неповнолітніми особами, провідне місце серед якої посідає питання щодо необхідності формування науково обґрунтованих підходів до визначення кола їх суб'єктів, підстав та обсягу їх відповідальності.

Проблеми відшкодування шкоди, завданої неповнолітніми особами доволі часто зустрічаються у сучасній цивілістичній літературі, зокрема у наукових працях. Наприклад, дослідження з даного питання здійснювали вчені-цивілісти В. І. Бірюков [1, с. 24], І. В. Бурлака [2, с. 35], К. М. Глиняна [3, с. 12], М. В. Логвінова [7, с. 17], Ж. Л. Чорна [9, с. 54] та багато інших.

Аналіз цивільного законодавства України показує, що у ньому передбачено ціла низка статей, що встановлюють відповідальність за шкоду, завдану особами, які не досягли повноліття. Так, відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) неповнолітніми є фізичні особи віком від 14 до 18 років [8], з чого випливає, що на відміну від малолітніх, неповнолітні особи є деліктоздатними, а отже самостійно відповідають за завдану ними шкоду на загальних підставах [8]. Проте, існують певні відмінності щодо порядку притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності, а також відшкодування заподіяної ними шкоди.

Слушною є думка Ж.Л. Чорної, яка вважає, що порядок притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності, а також відшкодування заподіяної шкоди, визначається об'ємом і характером їх цивільної дієздатності [9, с. 53]. З цього можна зробити висновок, що особи, які не досягли повноліття, не спроможні повністю усвідомлювати юридичну значимість своїх дій, у зв'язку з чим закон наділяє їх неповною дієздатністю.

На думку К.М. Глиняної, особливості відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою проявляються насамперед у тому, що не завжди неповнолітні заподіювачі володіють майном і мають дохід, на які може бути звернено стягнення у відшкодування завданої шкоди [3, с. 12]. Ми не можемо не погодитись з цією позицією, адже зазвичай підлітки не мають майна, за рахунок якого можна було б відшкодувати заподіяну шкоду, а значна частина неповнолітніх знаходиться на утриманні батьків. З цього випливає, що майновий характер відповідальності передбачає позбавлення особи, яка не досягла повноліття, майнових благ, що не може залишитися для неї непоміченим і невідчутним. Тому законодавець встановив два винятки щодо відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, у разі відсутності у неї майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди. Так, відповідно до положень норм ч. 2 ст. 1179 ЦК України у випадку відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) чи піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоду було заподіяно не з їхньої вини [8].

Цікавим є те, що специфіка майнової відповідальності неповнолітніх пов'язана з особливостями суб'єкта відповідальності, якою є особа, що не досягла 18-річного віку, і знаходить свій прояв у поєднанні з відповідальністю батьків [3, с. 13]. Необхідно відмітити, що відповідальність батьків за шкоду хоча і пов'язана з відповідальністю неповнолітніх, але виникає та базується на самостійних підставах. Однак, слід зазначити, що така відповідальність окремо виникнути не може, адже вона носить для батьків підпорядкований характер, що

є повністю залежним від настання відповідальності неповнолітніх та їхньої майнової спроможності.

З іншого боку така відповідальність батьків носить субсидіарний характер, тобто мова йде про субсидіарну відповідальність (відповідальність за дії інших осіб). Як зазначає М. В. Логвінова, підставою субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, завдану їх дітьми, є не цивільне правопорушення (його вчиняє неповнолітній заподіювач шкоди), а сімейне правопорушення батьків, яке проявилось у неналежному вихованні дитини та відсутності нагляду за нею. До речі, цим й пояснюється, що відповідальність батьків є додатковою – основну відповідальність несе заподіювач шкоди [6, с. 106].

На практиці потерпілий спочатку пред'являє вимогу щодо відшкодування завданої шкоди основному боржникові – неповнолітній особі, яка завдала шкоди, а у разі незадоволення вимог повністю або частково – до батьків (усиновлювачів), піклувальника неповнолітнього [3, с. 14]. При цьому батьки притягаються до відповідальності у справі як співвідповідачі не тільки за проханням позивача, а й за ініціативою самого суду [5, с. 148]. Таким чином, якщо неповнолітня особа не може самотійно відшкодувати шкоду, такий обов'язок може бути покладений на інших осіб, визначених законом, за умови наявності винної поведінки останніх.

Отже, таким чином, наявність низки вищезазначених надзвичайно складних проблем, що наразі мають місце у сфері притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності, свідчать про необхідність вдосконалення чинного цивільного законодавства у питанні щодо особливостей відшкодування шкоди, завданої особами, які не досягли повноліття.

Література:

1. Бірюков В. І. Відповідальність за шкоду, завдану малолітніми, неповнолітніми та недієздатними особами. Бюлетень Міністерства юстиції України, 2012. № 12. С. 22–26 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_12_5
2. Бурлака І. В. До питання про суб'єктів відповідальності за шкоду, завдану особами, які не досягли повноліття. Теорія і практика правоз-

навства, 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_7

3. Глиняна К. М. Особливості відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права: матер. все-укр. кругл. столу (м. Одеса, 26 травня 2017 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. С. 12–14. URL: <http://hdl.handle.net/11300/7994>

4. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти): монографія. Одеса: Юридична література, 2008. 360 с.

5. Коваленко І. А. Особливості суб'єктного складу при відшкодуванні шкоди, завданої малолітніми, неповнолітніми особами. Південноукраїнський правничий часопис, 2013. № 2. С. 146–149.

6. Логвінова М. В. Про характер субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, завдану неповнолітніми дітьми. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України, 2008. Вип. 20. С. 101–107.

7. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків за правопорушення, вчинені неповнолітніми: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. К. 2006. 22 с.

8. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003. № 435 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

9. Чорна Ж. Л. Відповідальність за шкоду, завдану неповнолітніми, у цивільному праві України. Університетські наукові записки, 2015. № 3. С. 51–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_3_8